

A. Gergely András

Szimbolikus harc, jelképes győzelem, közlésbátorság

(Felhang helyett) Lehang

Hosszú cikkel készültem volna az ünnepi számba. Volna, ha nem lett volna minden más akadály. Dokumentumközlés, szociográfiai fejezet lett volna, méltóan 50-es, bár tényleges időben csak 37 éves anyag, mely akár bácsinak is álcázhatja magát. Bácsi vagyok magam is, de megfontoltabbá lettem ez idő alatt, így a teljes terjedelmében kicsit kiesebb (folyóirat-terjedelemben is 24 oldalnyi) közleményt hosszás latolgatás után sem gyepáltam bele a retro számba.

Lehangolt mindez, hiszen a Forrás egy veretes korszakáról szóló forrásanyag volt, amiről szólok. Egyetlen, csak időlegesen létezett kiadványban jelent meg, mely 1993-ban napvilágot látott, s teljes hosszában közölte a teljes textust, de másutt azóta sem elérhető. Egyszer majd talán az lesz. Addig azonban – kicsit felhangoltabban – kivonatolom...

Ütközet, helyi hatalom, kutató társadalom

Messzi múlt már, így áttekintő közlésére azzal a kételkedéssel merek vállalkozni, melyet bárki Olvasó táplálhat a szöveg ellenében. Hiszi, s így hiszi, kinek kedve emígy tartja. Tény, hogy én viszont úgy hiszem, ahogyan az enyém – azaz inkább a miénk. Merthogy nem csupaszon az én emlékezetem mindez, hanem egy kutatói köré, egy publicistai hagyományé, egy elkötelezett misszióé. S ennyiben többes is – ám amennyire ismerhetem a korabeli résztvevőket, nem ellenükre való lenne az efféle megjelenítés.

A szociografikus hitelesség, a hazai társadalom- és település kutatás, rövidebben: a valóságfeltárás ma már roppant respektálható korszaka éledt (újra, a harmincas évek hagyatékával, örökségével, módszertanával) a hetvenes évek közepétől. Nemcsak az idővel *Magyarország felfedezése* címen indult szociográfiai könyvsorozattal, de a meghatározó vidéki folyóiratok hasábjain, az *Alföld*, a *Tiszatáj*, a *Kultúra és Közösség*, de talán mégis elsőként a *Forrás* számaiban kezdődött meg az a fajta én-, ön- és társadalomismereti hagyatékfeldolgozás és tudástőke-felhalmozás, mely nem a direktív (hatalmi, aktuál- és pártpolitikai, gazdaság- és szociálpolitikai) mezőben, hanem a művészi hitelű társadalomfeltárás

gyakorlatában lelte meg önnön örömét. Örömét is, közhasznát is. Eközben ugyanis létezett ugyan agrárszociológia, elindult a tanyafeltárás társadalom- vagy gazdálkodás-földrajzi készítése, s elkezdődött a „társadalmi riport” jellegű megismerő misszió képviselője is (rádiósok, novellisták, szociofilmesek, tévések és dokumentaristák, riporterek széles körében). E pragmatikus, s ami fontosabb, nemegyszer társadalomkritikai álláspont vitele messze nem a támogatással megtúrt, vagy a tiltással visszafogottan élő pártállamosítás rendszerében kezdett kibomlani, hanem egy rejtekező szférában. Ott, ahol a kettős beszéd narratív cseleivel, a ködös harmadik személyű alkotói alanyisággal, vagy a névbetűkkel sem igazán jelzett társadalmi partnerekkel találkozás, a megértő kíváncsiság, az alázatos elfogadás lett mérvadóvá, respektálhatóvá.

Ábránd lenne, vagy roppant keresőmunka alig eredménye, ha a fontos, legfontosabb, leginkább hangadó irodalmi alkotókat, esszéistákat, „sajtómunkásokat”, kultúrakutatókat a megjelenés idejét vagy témaköreiket földidézve mind-mind ide akarnám jegyzetelni. Zám Tibor, Kamarás István, Varga Lajos Márton, Beke György, Bánlaky Pál, Hatvani Dániel, Varga Csaba, Márkus István, Kunszabó Ferenc, Ember Mária, Bálint Sándor, Tüskés Tibor, Móser Zoltán, és ne vegyem magamra a felelősséget, ki mindenki kell most kimaradjon a névsorolvasásból... – akik példaképpen a *Forrás* számaiban, évfolyamaiban (sőt tíz évfolyamaiban) publikálták életművük és hivatásuk meghatározó részét – itt most csupán ikonikus képsorban, „bélyegképben” sem férnének el, annyian voltak... S a számszerű népesség, sokaság a kevésbé fontos. A hit, az elköteleződés, a vállalásos habitus, a reprezentáló megszólalás, a „képviselő” hangja és mersze volt, ami úgy jellemezte Őket, hogy abból sok más műalkotás, életmű, pályakép, de nem utolsósorban a *Forrás* is megteremtette önmagát. Megalkotta, kialakította, bevállalta, képviselte azt, ami parasztság, vidékség, alföldiség, tanyasiság, városiség, termelés és küzdelem, telepítés és aratás/szüret, a megélhetés adott vagy választott, kényszerű vagy hivatásszerű létformája volt. S volt ehhez Erdei Ferenc, volt (akkor igencsak titokban) Bibó Istvánja, volt (még titkoltabb státusban) Szabó Zoltánja, de még megannyi becses elődje is, kiknek nem a felvidéki polgárság, nem az erdélyi szélesség, nem is az erővidéki vadásztársadalom volt fókuszába emelve, hanem az alföldi parasztság, az életformaváltás nyűgje és pusztító hatása, az elmaradás öröksége, a túlélés küszködése sokkal inkább.

Illő lenne (persze) egy retrospektív számba választékos, szárnyas szavakkal szólni, hozsannákat idézni arról, ami egykor volt, s ma már sehol..., ami akkor mily’ nagyszerű volt, de immár a múlté, vagy ami az idő múlását fennen igazolni képes. Erre vállalkoznom sem „felkentség”, sem bennfentesség okán nemigen lehet. S ha lehet képzetem arról, mire láttam rá, mibe pillanthattam be a hetvenes években, s mivé lett(em) azóta, akkor arról is reflexióm kell legyen, mennyire változott meg beavatottságom, nézőpontom, tájékozottságom is. Ebből azonban az következik: illő rálátnom, vagy inkább beelátnom abba, ami konstans maradt, ami felhalmozódó értéként, teaurált kincstárként még mindig a *Forrás* hitelességét, álnokul kitartó működését, folytonos aktualitását érinti. Erről azonban csakis kívülálló képzetem lehet, magamnak sem lenne hiteles, ha összképről bizonykodnék, vagy intim ismeretekről áradoznék. Szívesebben megmaradok

az eseti példánál, a hiteles lenyomatnál, a történő történelem konkrétumainál. „Népismereti” késztetettséggel, szociológusi hangolódással, dokufilmes ortodoxiával, politológus és kisebbségkutató habitussal, vagy legvégül talán kulturális antropológiai respektussal néztem és látom most a *Forrást*. E nézőpontból kimozdulni ugyan rendszeresen megkísérlek, itt most a kultúrakutatók számára elsődleges feladattudat dolgozik bennem: nem azt sugallani, amit én vélek fontosnak, hanem inkább azt „kihangosítani”, közvetíteni, értelmezni, amit a szóban forgó társadalmi világ úgyabbul lát, mint én láthatnám. Az antropológus pillantása sem lehet független a hatástól, az elért, a megcélzott személyiségtől, amikor kommunikálni törekszik vele. Sőt tudja is: már külleme, hanghordozása, cipőfűzője, szakálla is megnyit vagy bezár bárki mást, kérdéseinek tónusa és pipafüstjének hitelessége is elér, meghat, vagy épp kizár sokakat, akiket már-már megközelíthetőnek ítélt.

Az alábbi „emlékanyag” csupán egy értelmező elbeszélés értelmező elbeszélése, interpretációk interpretációja. De ekként legalább vállalható – talán. Ennél többet kivetíteni, égre sugározni, házfalra festeni lehet ugyan, de az már másik művészeti ág. A kutató „pozíciója”, önreprezentációja, szerepviselkedésének hitelessége, illő alázatának komolysága itt súlyosabb felelősség helye, mint a dramaturgiai vétség, mely a megismerő emlékezetben, a lírai átélésben, a konfliktusfeltárásban előfordulhat. Nem, bizony nem „többre tartom”, nem túlértékelem, hanem épp ellenkezőleg: a társadalomkutató hitelességét felfogásának alázatosságában, megismerési szorgalmának apadhatatlan komolyságában látom. Amit a fennebb hivatkozott szerzők sokasága a *Forrásban* képviselni próbált, szavatolni tudott, és mindmáig sokszor teszi ezt következetesen, az adja szerintem örökségét, kulturális hagyatékát annak a napsütötte sokszínűségnek, melynek a homokvihár ugyanúgy része, mint a sertésvész vagy a kiskun konokság.

Mindezek révén (és csupán egyetlen alkalmi helyzetet, szinte alig időpillanatot kiemelve) egy keresetlenül kimódolt délutánba-estébe invitálom az emlékezőkört. Kulcsszavakban: közéleti vita, „író-olvasó találkozó”, szerkesztők és szerzők csatája a helyi hatalom korifeusaival, vesztett ütközet a megnyert összezapás nyomán, de a valóságfeltárás színterén sok évtizedre való örökség, presztíznövekmény, melynek épp a *Forrás* volt ürügye, hordozója, kivitelezője, később tán haszonélvezője vagy önrészese is. A helyszín Kiskunhalas, az időpont 1981. február 16., a formalizált ürügy „értékelő, tapasztalatokat megbeszélő” találkozó a *Forrás* szerzői, szerkesztői (kevésbé, de kis számban olvasói) és a helyi hatalom képviselői között. Utóbb a helyi szóhasználatban „tetemrehívás” jelzót kapott összejövétel talán a *Forrás* históriájában is az egyik drámai, megpróbáltatásokat hozó, de megerősödést eredményező randevú volt. Ennél hadd ne kívánjam többre tartani – talán alább is kiderül, miért.

A hatalom terei, jelképei, cselei

Szituációs dokumentumközléshez kevés itt a tér, dramatizált hangjátékhoz meg az akusztikai milió nem biztosított. Hangfelvétel készült, leírás is lett belőle, ám csak a mélyebben beavatott és helyismerettel élő teheti meg, hogy tónusaiban,

rétegzett utalásaiban minden szereplőt, helyzetet, függésrendet, történést, alku-pozíciót, vesztési cselet vagy győzelmi látszatot azonosítson. A teljes anyag kordokumentum maradt, a helytörténet egy karakteres huszadik századi pillanata, egy alföldi mezőváros polgárosodási históriájának talán utolsó utáni krízishelyzetét megjelenítő esemény. Akkora, amilyenre a helyiek az ötvenhatos zúzódások, vagy előtte az agráripárosodást forszírozó kisajátítások, a parasztpárti és kisgazda múlt háború utáni eseménysorában is kiemeltként tekinthetnek. A távolnézeti képben azonban a „szinte semmi nem történt” eseménytelensége kaphat hangot. Leírásmódom tehát nem (lehet) több, mint kettőzött fénytörés, repedten poros ablaküvegen át bepillantás egy félsötét és még szagosabb belvilágba, melyről csupán utólag derül ki, mennyivel vészesebb és kínosabb volt akkor és később minden résztvevő sorsában, élményfolyamában.

A küzdőtér mesterkéltén kialakított: hosszú-hosszú asztal körüli széksor, háttérben néhány „lelátóhely”, a hangadók az egykapura zajló meccs védői posztján, bizalmas segítők még a hatókörön és „tizenhatosán” belül, az ellenfél (utóbb átfestődik ellenséggé) a számszerűségben is kisebb, presztízsében talán komolyabb, de nem a helyi csapat. Közelebről: a *Forrás* szerkesztői, szerzői küzdenek a városvezetéssel, helyi tanács hatalommal, megfegyvelmezett szereptudattal, osztályharcos göggel és a párt Központi Bizottságától jött főelvtársi legénységgel. A tét: hitelrontás, inszINUÁLÁS, pártvétség, közléstiltalom vagy „kitudjamiféle” következmény. A csoportterőviszonyok nagyjából a jól felfegyverzett professzionális elithadsereg pártbiztonsági és igazgatási alakulatát mutatják egyik oldalon, másikon pedig a lúdtollal felfegyverkezett író tábor és szerkesztők, néhány helyi népművelő és könyvtáros bizonytalan védhada, meg egy fél tucat tétova értelmiségi, kiknek még a vita lefolytatása is csak alig jutott el füléig, s aki pedig nem a hivatalosak előtt érkezett, azt az ajtónállók „zártkörű rendezvény” vagy „megtelt” búvszóval erősen eltanácsolták. Csakis névre szóló meghívóval lehetett betérni, a helyi „nyilvánosság” illúziója teljességgel vállalt képtelenség maradt.

Közel négy évtized távolából földézni a feledhetetlen hangulatot... – kedvesen hamis illúzióknak is kevéske. A küzdőtér csupán egyike a helyi nyilvánossági szintereknek (ekkoron mintegy öt ilyen állt rendelkezésre a városban, de midőn ez a vízmű-vállalati klub volt, tetszőleges befogadókészségre alkalmasságát és helyi közéletre kalibrálhatóságát senki sem igazán vitathatta el). A nagyjából forgatókönyv csak a hatalmi oldalon volt, mintegy jó féléves „edzésterv” alapján kialakított stratégia szerint. A városi párttitkár a helyi népművelő bevezető szavai után megnyitja, majd a kispadra ültetett szerzőket, köztük Hatvani Dánielt és Zám Tibort mint a szerkesztőség képviselőit az ellenoldalon a helyi vállalatvezetők, gyárigazgató, szakszervezeti vonal, helyi munkásórszolgá, valamint a pártközpont osztályvezető munkatársa szorítja sarokba (pontosabban margóra). A bevezető már alapszinten is (mai szóval) „lakossági fórum” tónust kap, néhány helybeli föláll, s a minden székre kiosztott (egyetlen darab) „hozzászólási jegy” főasztalhoz juttatásával szót kap. A helyi református öregtemető rekonstrukciójának kérdésével egy műszaki ember elsőre beletrafál a hatalmi elit veséjébe: az értékmentő felújítást egy helyi földmérnök kezdeményezte és végzi, akinek 56-os múltja nem kívánatosá tette minden közéleti jelenlétét, így önként vállalt

helytörténeszi funkcióját is – ám éppen személye talán az egyik legérzékenyebb gyújtópont a helyi és megyei hatalom szemében, hisz nemcsak a múlt képviselője, de az ellenforradalmároké is, és nemcsak a helyi főmumus, de a békétlen, alkalmazkodni képtelen, hajlani és törni sem képes parasztpolgári makrancosság megtestesítője is. E ponton szabadul el a meccs a rövid géppuskasorozatok és alig látható, szimbolikus fejtűvel ellátott írástudók játszmájában. A város múzeumigazgatója a békéltető tónus és a problémamegnevezés jegyében ismerteti: voltaképpen itt a *Forrásban* megjelent három cikk és a *Mozgó Világban* közölt (a *Forrásban* letiltott) további írás váltja ki a vitát a helyi kultúra hagyományai, ennek adott feltételei és problémái, valamint a szociográfus kör feltáró „szociológiai” munkája között. Egy helyi könyvelő hozzászólása tromfol: Hatvani Dániel „irodalmi alkotásoknak minősíti ugyanezen írásokat, amit irodalmi kritériumok alapján kell megmérni. Ezzel szemben Varga Csaba Bajgyűjteménye a város hamisan leegyszerűsített visszatükrözései, melyek prekoncepcionált diagnózis alapján keletkeznek. Lehet-e a szociográfiában hamis prekoncepció...?! Szeretném látni a vizsgálati tematikát...! Azt a valamit, ami alapján leírták ezeket. A polgári szociográfia általános hibái (Új Magyar Lexikon!) a rész általánosítása, túlhangsúlyozása, lényeges összefüggések... /Közbeszólás: és munkásokról miért nem írtak?! Ne csak hivatkozzanak rájuk, hanem valódi munkásokról írjanak!! ... A *Forrás Antológiában* (sic!) a szerkesztők is leírták, hogy tudják, nem minden közreadott alkotás örök érvényű, az elégtelen invenció híján összegereblyézett tényeket belepí a feledés pora...!”.

A tónus idővel nem szépült, a csatázó felek csak lassan egyenlítették. Végigmesélni nem fogom tudni, mert minden mondathoz nyolc másik kiegészítés kéne arról, ki az, aki kiejtette, mit kell róla tudni, s ki az, aki olvasta a *Forrásban* két részben megjelent szociográfiai tanulmányokat, vagy csak hallott róluk, vagy pártutasításba kapta, hogy mondjon véleményt (miközben a helyi újságos standról, ami még nem fogyott el, pillanatok alatt bevonták, így csak „kéz alatt” lehetett megismerni is, amiről egyáltalán szó volt). Hatvani és Zám mint csapatkapitány és góllövő középcsatár csak cseleztek és küzdöttek a zúzós sötétség ellen, Varga Csaba kimentette magát mint elfoglaltat (és ettől kezdve be nem tette a lábát a városba), Kamarás István pedig centerhalfként replikázott a szakszervezeti, pártbizottsági, iskolavezetési és tanácsapparátusi csatársor ellenében. Góllabdák erre is, arra is szálldigáltak, majd a rendteremtés és helyzetbiztos ügymenet főnöke, a városi párttitkár fejtette ki zúzósan elítélő véleményét. A Megyei Tanács Művelődési Osztályának előadója közbeavatkozott: kéri az „urazást” mellőzni, „elvtársi és nagyon higgadt beszélgetésre jöttünk össze, ...ezt nekem emberileg meg kell mondani..., ne vágjunk egymás szavába!”. A munkásórparancsnok viszont jelezte: itt nem ezek a fiatal és nem fiatal elvtársak fogják számunkra kijelölni a gyalogutat..., a Szolidaritás-szakszervezettől a taktikát ez az egész csoport jól elsajátította, „a hangneme jól felismerhető!”, ezzel hát az írók megkérdőjelezzik a jó szándékot, amit az informátoraiktól kapnak, és bár a jó szándékuk helyenként érzékelhető, de rögtön egy rossz mondattal agyon is vágják a hatást...!

Itt idézetek következnek, a 24 oldalból három és fél csakis a parancsnok szavából áll... Túlhaldott helyi emberek ideológiai, egész társadalmunkra kivetí-

tett helyi problémák „csepp a tengerben” általánosítása, egy ellenforradalmár /Nagy-Szeder István/ piederstálra emelése a fegyverrel megvédett szocializmus ellenében... És a további hozzászólók körében muzeológus, iskolaigazgató, műszaki tanárember is megszólal, mentve a szociográfusok szerepét, hisz csupán kis tükröcskéket alkottak itt a városiak véleményéből, jószándékúan, de végül félrevezetően is talán. Egy nagyipari gyár alkalmazottja egyenesen belekérdez: „Tükrözik-e Varga Csaba megállapításai a marxista szociológia pártosságát, vagy a szociográfiáét? A konklúziók, akárhány vélemény után, miért nem pártosak? Miért nem írta le ezt világosabban? Nem így kell ma írni az embereknek, mert akkor odajutnak, hogy negyed oldalnyit írnak tele kérdésekkel egy oldal elolvasása után...!”

Berekesztem... Az inkriminált írások a *Forrás* 1979-es évfolyamából, valamely könyvtárból előkereshető, kicsit más alakban, kötetformán is napvilágot láttak, melyről a kiadói ismertetőben ez olvasható:

„Varga Csaba és Kamarás István különféle megközelítéssel vizsgálták a kisvárosbeli értékrendeket. Varga Csaba az életmódon, az életpályán, a döntéseken és a magatartásokon keresztül, Kamarás István a város művelődési intézményei, a közművelődés és a közízlés helyzete, a műveltség és a jövőkép bemutatásával érzékeltette a kisváros érték-hiányait, norma-zavarait és a nem túl gyakori, de annál értékesebb pozitív példákat. A kötet harmadik írása egy szociológiai kísérlet ismertetése. A kutatók munkájuk végeztével összehívták mindazokat, akikkel találkozottak, hogy ismertessék és megvitattassák velük a város jövőjével kapcsolatos elképzeléseiket. A város legújabb kori történetében teljesen rendhagyónak bizonyuló »parlament« hónapokra első számú beszédtemája lett a városnak, heves indulatokat váltott ki mellette és ellene, ami a város vezetését illeti: ellene. A kötet negyedik írásának szerzője, Gergely András a szociográfiáról írt szociográfiát, vagyis a városban tevékenykedő szociográfusok munkájának és írásainak hatásáról, elsősorban az értelmiségiek és a vezetők körében.”¹

A publikált szociográfiai tanulmányok, valamint e „parlament”, a helyi „nemes tanács” szimbolikus közösségét megjelenítő gyülekezet összeállította probléma-katalógus Varga Csaba tollából *Bajgyűjtemény* címen nemcsak „kiver-te a biztosítékot”, de a *Forrás*ban a további kutatók további írásaiból tervezett közlésnek is elejét vették. Ezek kerültek át a *Valóság* és a *Mozgó Világ* számaiba. Ám a kutatás evidensen nem „A Kisssváros” ellen szólt, mint ahogy Móricz „rokonainak” főszereplői Zsarátnok városban is megannyi kisvárosi fölháborodást okoztak, pusztán a magukra ismerés okán..., a kisvárosi önérték és a kényszerű védekezési rutin széleseben kitermelte a két szembenálló oldal küzdőtáborait. A „szociográfiáról írt szociográfia” részleteiben is csak vázlatosan szólhat a helyi közvélemény polarizálódásáról, de egészében a hazai nyilvánoságtörténet egy kivételes fejezetéről is tanúskodnak mindezek mint mutatónyok... E vízműklubbeli vitában Zám Tibor mintegy húsz évnyi szociográfusi múltjára építve megfogalmazta: csupán reflexiókat jelez, de a helyzet leginkább a két-három évszázaddal korábbi hitvitákra és eretnekégetésekre emlékezteti, s mint ahogy a marxizmus nem dogma, melyet tetemrehívásra lehetne használni,

1 A. Gergely András – Kamarás István – Varga Csaba 1986 *Egy kisssváros. Szociográfia*. Művelődéskutató Intézet, Budapest (Műhelysorozat 7.). <http://mek.oszk.hu/18000/18069/>

Hankiss Elemér már (szemben az itt hivatkozott Pártélet-cikkel) a *Valóságban* írta meg a „főkutya és alkutya” rendszerét, de a megyei tanácselnök is megerősítette, hogy „a szocialista demokrácia, amely állítólag szélesedik és mélyül, az mégsem szélesedik és mégsem mélyül”, ha pedig ezt már egyetlen folyóirat sem merné leközozni, akkor a vita, konfrontáció nem árt annyit a Magyar Népköztársaságnak, mint a szociográfia torzképe. Csató Károly még szerzői minőségében hozzátette: aki már első mondatában lefasisztázza a másikat, hogy megvédje a szocializmus rendszerét, és „szemét, ellenséges irománynak” minősíti az interjúkra épült szöveg közlését, majd felajánlja, hogy jóvá lehet tenni a vétkeket, nehogy kitekerjék a nyakát..., az nem biztos, hogy elvtárs, de biztosan nem úr. A szociográfia mibenlétéről Kamarás itt elmondott minden lényegeset, az interjúk magnón vannak, csak éppen azért nem lehet nevesíteni őket, mert a közhangulat e megtorlást idézi leginkább. Hatvani Dániel még hozzáfűzi: Féja Viharsarokja épp most a peranyag mellékletével jelent meg újra, amely éppúgy tükrözi a lehetséges ellenállást egy valóságképpel szemben, ahogyan Zám Tibor, Csoóri Sándor, Csák Gyula művei... *„De munkáikat egyelőre nincs mihez viszonyítani, csak a valósághoz lehetne, akkor pedig az írások nyomán legalább annyit kellene vizsgálni, mint azok tették, akik írtak.”* Zárszóként még a város első titkára szólalt fel, megszólítva a pártközponti elvtársat, jelezze álláspontját, aki megerősítette, hogy szociográfiára, valóságírássra szükség van, ez ellen hittudományi érveléssel támadni nem érdemes..., a temetőügyet meg rendbe kell tenni, a kegyelet és tisztelet mindenkinek jár. Majd a város első embere még idézett pár sort egyes bajgyűjteményi félreértelmezésekből, s közölte: minden zörgés dacára a város ügyei ezután is a városi pártbizottság és a városi tanács választott testületeiben fognak eldőlni. Ehhez demokratizmus kell, nyitottabb kapu is. Ezért hát megköszönve a hozzászólásokat, lezárja az itt és most elhangzott szavakat... Majd konyak, koccintás, mosolyszünetes álbéke. Még évekig...

Magam, városkutatóként és Halason továbbra is kutatóként még mintegy két évtizedig követtem a fejleményeket. Kicsit sajnálni lehetett, hogy nem voltunk érdemi csatasorban, nem volt játéktechnikánk, csak önvédelmi reflexünk és néhány ködlő szakirodalmi hivatkozásunk (Kamarás például Oscar Lewis *Sanchez családról* készült kutatására utalt, miközben a kutatás „reprezentativitását” kérték számon, ami valós perspektíva és értelmező szemléletmódok ösztüvében álló aspektus ugyan, de nem védhette a megalkuvásra és adaptálódásra kényszerített híveinket a városban, sőt hosszabb időre saját kalodájukba zárta őket..., amihez Sanchezék városantropológiai kutatása Mexico Cityből és az ötvenes évekből éppúgy nem volt „ellenérv”, mint a Lenin-idézetek sora a Pártélet hasábjairól...!), de egészében úgy vélem, a fölvetett anyag közlése² és a „fölvett kesztyű” sikeres használata nemcsak megnyitotta a helyi nyilvánosságot, nemcsak megerősítette a szókimondás jogát, a helyi önszerveződés szabadságtörékvéseinek lehetőségeit, de alapot kínált a helyi értelmiség számára a vitákra, a személyes besorolásokra,

2 A. Gergely András 1981 *Hatalom és szellem ütközete Kiskunhalason*. Megjelent: Zárt Kör, 1993/2. szám, 159–183. oldal

az alternatív véleményekre, a „másként gondolkodás” hivatkozhatóságára is. Sőt: a város vezetésével még sokszor interjúzva idővel az is kiderült: messze nem a „szembenézés” igénye vagy a leszámolás szándéka állt a meghirdetett, kimódolt vita mögött, hanem a város pártvezetőjét támadó helyi vaskalaposak lenyugtatása, a megyei pártbizottságon a megerősödési küzdelemben megvívott harcával kiérdemelt többletbizalom (fővárosi „láthatatlan kéz” segítő hatását is tükrözve), amely viszont a megyei első titkárra előlépésének veszélyével frászolt sokakat. Viszont a „bajgyűjteményi” értékrend, amely tesztként került a város önképébe, egyúttal a közösség önerősségi pozícióinak is kedvezett, még a párttitkár szimbolikus hatalma is megerősödött attól, hogy „bírná a kritikát”, s a reprezentatív nyilvánosság vállalása egyre inkább esélyt kapott, a rendszerváltás kezdő éveiben meglehetősen hangosat is. Ez a mikrohistoria tehát várostörténeti esemény volt-lelt-maradt, ma már sokkalta inkább a *Forrás* segítő szerepköréhez kapcsolható, mint korábban.

S bár ennek még nincs félszáz éve, ma már biztosan tudom: a *Forrás* nem lehetett volna orgánuma sem a vitának, sem az újabb idők társadalomleírási kezdeményeinek, sem a helyi konfliktusok megnevezésének, az értelmiségi szereptudatok generálódásának – ha nincsenek korábbi évei, szerkesztési gyakorlata, világképe, értékrendje, presztízse és jövőképe úgy kiépítve, hogy az időtállóan bizonyul még a mából nézve is...